

MLADI PODJETNIKI:

ETNOGRAFIJE POLITIČNEGA, EKONOMSKEGA IN MORALNEGA SUBJEKTA

UREDIL
Miha Kozorog

Založba ZRC

MLADI PODJETNIKI:
ETNOGRAFIJE
POLITIČNEGA, EKONOMSKEGA IN
MORALNEGA SUBJEKTA

UREDIL
Miha Kozorog

Ljubljana 2023

KAZALO

Miha Kozorog PREDGOVOR	5
Miha Kozorog MLADI PODJETNIKI V SODOBNI SLOVENIJI V ANTROPOLOŠKEM OBJEKTIVU	7
Richard Pfeilstetter MANN DER TAT, KULTURA PODJETNIŠTVA IN ETNO-PODJETNIKI: RAZPRAVA O OBSEGU AFIRMATIVNIH, KRITIČNIH IN PRAGMATIČNIH PRISTOPOV K PODJETNIŠTVU V ŠPANJI	37
Tatiana Bajuk Senčar POJMOVANJE PODJETNIŠTVA MLADIH V DISKURZIH POLITIKE EVROPSKE UNIJE	59
Peter Simonič NEENAKI INSTITUCIONALNI POGOJI DELOVANJA MARIBORSKIH ZAGONSKIH PODJETIJ IN ZADRUG PO GOSPODARSKI KRIZI LETA 2008	83
Saša Poljak Istenič KAKO VZGOJITI PODJETNIKA? SPODBUJANJE PODJETNIŠTVA V SLOVENSKEM SREDNJEŠOLSLEM IZOBRAŽEVANJU	111
Vanessa Benak Cvijanović in René Dopler ETNOGRAFIJA SPODBUJANJA PODJETNIŠTVA V SREDNJI ŠOLI NA DOLENJSKEM	137
Gregor Cerinšek, Dan Podjed in Sara Arko OD BESED K DEJANJEM IN NAZAJ K BESEDAM: SPODBUJANJE INOVATIVNOSTI IN PODJETNIŠTVA V INTERDISCIPLINARNIH ŠTUDENTSKIH PROJEKTIH	161

Virgínia Squizani Rodrigues “STARTUP LIFE” IN FLORIANÓPOLIS AND BEYOND: AN AUTOETHNOGRAPHIC ESSAY	181
Miha Kozorog YOUNG ENTREPRENEURS: ETHNOGRAPHIES OF A POLITICAL, ECONOMIC, AND MORAL SUBJECT	205
O AVTORJIH	209

PREDGOVOR

Miha Kozorog

Ta knjiga je zbirka antropoloških raziskav in etnografskih opisov podjetništva mladih. Zanimanje mladih za podjetništvo in usmerjanje mladih v podjetništvo obravnavamo kot sodoben družbeni fenomen s političnimi, ekonomskimi in moralnimi implikacijami. Preučujemo ga na primeru Slovenije, vendar pri tem vključujemo širši pogled in izbrane primere od drugod.

Glavnina pričujočih raziskav je nastala v okviru raziskovalnega projekta *Mladi podjetniki v času negotovosti in spodbujenega optimizma: etnološka študija podjetništva in etike mladih v sodobni Sloveniji*, ki ga je med letoma 2019 in 2023 financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (šifra projekta J6-1804). Nekateri prispevki (Bajuk Senčar, Poljak Istenič, Simonič) so bili delno ali v celoti že objavljeni v angleškem jeziku v mednarodni reviji *Studia Ethnologica Croatica*. V sodelovanju z raziskovalnim projektom je med študijskim procesom na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani nastal študentski znanstveni prispevek Vanesse Benak Cvijanović in Renéja Doplerja, ki je bil (v rahlo drugačni obliki) že objavljen v *Glasniku Slovenskega etnološkega društva*. Miha Kozorog, Gregor Cerinšek, Dan Podjed in Sara Arko smo za knjigo prispevali izvirni poglavji. Primere iz Slovenije dopolnjujeta poglavji kolegov iz tujine. Richard Pfeilstetter je eden vodilnih antropologov podjetništva v svetu in avtor monografije *The Anthropology of Entrepreneurship: Cultural History, Global Ethnographies, Theorizing Agency* (»Antropologija podjetništva: kulturna zgodovina, globalne etnografije, teoretiziranje delovanja«). Pfeilstetter je s slovensko raziskovalno skupino sodeloval na simpoziju *Young and Entrepreneurial? Anthropological Perspectives on the Livelihoods and Ethics of Contemporary Youth* (»Mladi in podjetni? Antropološki pogledi na preživetje in etiko sodobne mladine«), ki je potekal v aprilu 2022 na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tukaj objavljamo prevod njegovega znanstvenega članka iz mednarodne revije *Sociologus*. Virgínia Squizani Rodrigues je leta 2021 kot študentka antropologije s slovensko raziskovalno skupino sodelovala na simpoziju Mednarodne zveze antropoloških in etnoloških znanosti (IUAES), na panelu z naslovom *Coming of Age as Entrepreneurs: Biopolitics and Ethics of Youth in Modern-Day Economies* (»Odraščati kot podjetniki:

biopolitika in etika mladih v sodobnih ekonomijah»). Njeno izvirno poglavje na njeno željo objavljamo v angleščini.

Poglavja knjige prinašajo naslednje vsebine: pisec teh vrstic podjetništvo mladih umeščam v širše družbene, politične in ekonomske procese ter povežem raziskovanje mladih podjetnikov s preteklimi in sodobnimi antropološkimi in humanističnimi raziskavami mladih; predstavim tudi etnografski primer, ki tematizira specifično stisko mladih podjetnikov. Richard Pfeilstetter predlaga več možnih antropoloških razumevanj podjetništva ter jih ilustrira z lastnimi etnografskimi primeri iz Španije; tudi tam so mladi postali vidni akterji podjetništva. Tatiana Bajuk Senčar predstavi mlade, podjetnike in mlade podjetnike v diskurzih politik in dokumentov Evropske unije. Peter Simonič usmeri etnografsko oko v vpliv akademskega in lokalnega okolja na formiranje različnih razumevanj in praks zagonskega podjetništva v Mariboru. Sledijo etnografski primeri iz slovenskega šolstva: Saša Poljak Istenič na primeru izbrane srednje šole obravnava neoliberalizacijo izobraževanja in odzive učiteljev na ta proces. O neoliberalnem temelju določenih srednješolskih vsebin se sprašujeta tudi Vanessa Benak Cvijanović in René Dopler, ki na primeru šolske podjetniške ekipe raziskujeta sodelovanje med dijaki in mentorji. Gregor Cerinšek, Dan Podjed in Sara Arko prikažejo funkcioniranje projektov za vključevanje študentov družboslovja in humanistike v ustvarjanje inovacij za industrijo in širšo družbo, pri čemer kritično pretresajo jezik, ki je uporabljan v tovrstnih projektih. V zadnjem poglavju Virginia Squizani Rodrigues z avtoetnografsko zgodbo predstavi osebne izkušnje mlade ženske v skoraj mitskem epicentru *start-upov* v Silicijevi dolini v ZDA ter v po tem zgledu ustvarjeni brazilski »silicijevi utopiji« (kot je tovrstna središča poimenoval Richard Pfeilstetter).

YOUNG ENTREPRENEURS: ETHNOGRAPHIES OF A POLITICAL, ECONOMIC, AND MORAL SUBJECT

Miha Kozorog

https://doi.org/10.3986/9789610507130_09

Young Entrepreneurs: Ethnographies of a Political, Economic, and Moral Subject is an edited collection of anthropological studies and ethnographic examinations of youth entrepreneurship. The youth's interest in and ventures into entrepreneurship are assessed as a contemporary social phenomenon complete with political, economic, and moral implications. The collection takes a wide view of the Slovenian context, which is further expanded with select cases from elsewhere. The collection presents the following topics:

Miha Kozorog outlines the framework of the anthropological research of youth, economy, and ethics, as well as policies and processes that inaugurated young people as subjects of the entrepreneurialization of society and agents of entrepreneurship. He stresses the great influence of neoliberal policies and economy on contemporary youth and examines the level of self-reflection of young people in the entrepreneurial field. He reflects on the said topics through illustrative ethnographic examples from Slovenia.

Richard Pfeilstetter's proposed classification of anthropological approaches to entrepreneurship distinguishes critical, affirmative, and pragmatic approaches. Critical approaches focus on the cultural and ideological bias of entrepreneurship. Affirmative approaches are concerned with the definition, understanding, and transformative outcomes of entrepreneurship. Pragmatic approaches tactically expand the notions of entrepreneurship to encompass a wide range of topics. The author illustrates the analytical scope of each of these approaches by examining empirical materials gathered in Spain. In the context of other insights, this examination also demonstrates that both the Slovenian and Spanish youth were similarly subject to entrepreneurship-promoting policies.

Tatiana Bajuk Senčar examines the formation of young entrepreneurs in the context of European Union (EU) policy and the roles that they

have been accorded in policy discourse. In her analysis of select policy documents, she traces critical lines of policy thinking portraying the evolution of the EU's particular conceptualisations of youth entrepreneurship and of young entrepreneurs as policy subjects. She also discusses the normative connotations ascribed to youth entrepreneurship in EU policy discourse focusing on the associations within EU policy between youth entrepreneurship and the post-2008 economic crisis.

Peter Simonič observes how the post-2008 economic crisis stimulated two distinct types of economy in the post-industrial city of Maribor, namely startups and cooperatives. Both were promoted as alternatives to the industrial or service economy. The author compares their respective impacts on the local youth and discusses the significant role of the support of IT startups on the part of academic economics at the University of Maribor. The state, on the other hand, reacted to the crisis by supporting cooperatives between 2014 and 2018. However, after the crisis ended, the state and municipality withdrew their support which resulted in the near disappearance of the community of cooperatives.

Saša Poljak Istenič discusses national specifics and European trajectories of entrepreneurship education through a case study of a Slovenian secondary school. Her chapter goes beyond the constraints of the prevalent notion of neoliberalization of contemporary education where students are regarded as human capital by analyzing regular school programs and extracurricular activities working with students to avoid neoliberal labelling. Namely, these encourage volunteering, address local problems, and encourage critical assessment of the need to intervene.

Vanessa Benak Cvijanović and René Dopler focus on the accounts of advisors and students from another Slovenian secondary school who won the 2018 POPRI national youth entrepreneurial competition. The authors ethnographically assess the school's cooperation with regional-level developmental institutions and advisors as well as the latter's understanding of youth entrepreneurship and market-oriented "creative thinking". The chapter thus reveals a certain neoliberal ideology that promotes specific forms of youth creativity and the identification of young people with entrepreneurship.

Gegor Cerinšek, Dan Podjed, and Sara Arko describe their own involvement in projects aimed at bridging the gap between the university and entrepreneurial environments. The chapter elaborates on the default language in such projects, particularly on the notions of "innovation" and

“innovativeness” and argues that project terminology originates from EU policy and, indirectly, from the entrepreneurial world. It reflects on potential pedagogical and project platforms with which educational institutions could enable students to be entrepreneurial and innovative beyond the limits imposed by the default project terminology.

Virgínia Squizani Rodrigues humorously presents her personal journey around the world of startups in Florianópolis, Santa Catarina, Brazil and Silicon Valley, California, USA. Using autoethnography as a research method, she presents some of the values promoted by the culture of startups in Florianópolis as well as difficulties some entrepreneurs might face when building a new business. Supported by critical literature on contemporary ways of working, she portrays some aspects of the *modus operandi* of the technological innovation centre formerly known as “the Silicon Valley of Brazil”.

The majority of the presented research was conducted within the framework of the research project *Young Entrepreneurs in Times of Uncertainty and Accelerated Optimism: An Ethnological Study of Entrepreneurship and Ethics of Young People in Modern-day Slovenia*, which was financed by the Slovenian Research Agency between 2019 and 2023 under code J6-1804. Some of the contributions were previously (either partly or entirely) published in English in the international journal *Studia Ethnologica Croatica* (Bajuk Senčar, Poljak Istenič, Simonič). In collaboration with the research project, in the course of their study at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, students Vanessa Benak Cvijanović and René Dopler wrote and published a slightly different version of their scientific contribution in the *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva* (*Bulletin of the Slovene Ethnological Society*). Miha Kozorog, Gregor Cerinšek, Dan Podjed, and Sara Arko’s two original contributions were written expressly for this book. Examples from Slovenia are complemented with the addition of two chapters by our foreign colleagues. Richard Pfeilstetter is among the world’s leading anthropologists of entrepreneurship and the author of the monograph *The Anthropology of Entrepreneurship: Cultural History, Global Ethnographies, Theorizing Agency*. Pfeilstetter collaborated with the Slovenian research team at the symposium *Young and Entrepreneurial? Anthropological Perspectives on the Livelihoods and Ethics of Contemporary Youth*, which took place in April of 2022 at the Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Our collection presents a translation of his scientific article, which was previously published in the international journal *Sociologus*. Virgínia Squ-

izani Rodrigues collaborated with the Slovenian research team in 2021 at the symposium of The International Union of Anthropological and Ethnological Sciences (IUAES) at the panel titled: *Coming of Age as Entrepreneurs: Biopolitics and Ethics of Youth in Modern-day Economies*.

O AVTORJIH

Sara Arko je antropologinja, zaposlena na Inovacijsko-razvojnem inštitutu Univerze v Ljubljani. Raziskovalno se posveča družbenim vidikom porabe in proizvodnje energije.

Tatiana Bajuk Senčar je antropologinja, zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in na Fakulteti za slovenske in mednarodne študije Nove Univerze. Raziskuje procese evropske integracije in politike Evropske unije na različnih področjih.

Vanessa Benak Cvijanović je magistrica etnologije in kulturne antropologije.

Gregor Cerinšek je vodja Oddelka za aplikativne družboslovne raziskave na Inovacijsko-razvojnem inštitutu Univerze v Ljubljani in doktorski študent na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

René Dopler je podiplomski študent Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Miha Kozorog je etnolog in antropolog, zaposlen na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Raziskuje na področjih ekonomske, ekološke in prostorske antropologije.

Richard Pfeilstetter je antropolog, zaposlen na Univerzi v Sevilji. Leta 2022 je pri založbi Routledge izdal monografijo o antropologiji podjetništva. O tem predava v mednarodnem okolju in objavlja v mednarodnih socioloških in antropoloških znanstvenih revijah.

Dan Podjed je antropolog in etnolog, zaposlen na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Inovacijsko-razvojnem inštitutu Univerze v Ljubljani. Je tudi izredni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Raziskuje razmerja med ljudmi in tehnologijami ter vpliv izolacije na posameznika in družbo, posveča pa se tudi razvoju izdelkov in storitev po meri ljudi.

Saša Poljak Istenič je etnologinja in antropologinja, zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in Fakulteti za turizem Univerze v Mariboru. Raziskuje urbano kulturo, ustvarjalnost in okoljske politike.

Peter Simonič je antropolog in etnolog, zaposlen na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Raziskuje in predava na področjih ekonomske, politične, ekološke in aplikativne antropologije.

Virgínia Squizani Rodrigues je doktorska študentka socialne antropologije na Federalni univerzi v Santa Catarini v Braziliji. Raziskuje okolja zagonskih podjetij in zdravstvene razmere dela v tovrstnih okoljih.

MLADI PODJETNIKI: ETNOGRAFIJE POLITIČNEGA, EKONOMSKEGA IN MORALNEGA SUBJEKTA

UREDNIK	Miha Kozorog
AVTORICE IN AVTORJI POGlavIJ	Sara Arko, Tatiana Bajuk Senčar, Vanessa Benak Cvijanović, Gregor Cerinšek, René Dopler, Miha Kozorog, Richard Pfeilstetter, Dan Podjed, Saša Poljak Istenič, Peter Simonič, Virginia Squizani Rodrigues
RECENZENTI	Nina Vodopivec, Tihana Rubić, Martin Pogačar
JEZIKOVNI PREGLEDI ZA SLOVENŠČINO	Tadej Turnšek, Saša Poljak Istenič
JEZIKOVNI PREGLEDI ZA ANGLEŠČINO	Clarissa Vasconcellos, Tatiana Bajuk Senčar, Jaka Jarc
PREVOD POGlavJA R. PFEILSTETTERJA	Jeremi Slak, Saša Poljak Istenič
FOTOGRAFIJA NA NASLOVNICI	Delavnica mednarodnega projekta Active8-Planet, sofinanciranega v programu EU Erasmus+, Ljubljana, 18. 5. 2022. Avtor fotografije: Tilen Šoštaric
OBLIKOVANJE IN PRELOM	Nina Semolič
ZALOŽNIK	Založba ZRC
ZANJ	Oto Luthar
GLAVNI UREDNIK ZALOŽBE	Aleš Pogačnik
IZDAJATELJ	ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje
ZANJ	Ingrid Slavec Gradišnik
TISK	Cicero Begunje, d. o. o.
NAKLADA	300 izvodov Ljubljana 2023; prva izdaja, prvi natis

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), iz naslova razpisa za znanstvene monografije v letu 2023. Nastala je v okviru raziskovalnega projekta *Mladi podjetniki v času negotovosti in spodbujenega optimizma: etnološka študija podjetništva in etike mladih v sodobni Sloveniji (16-1804)* in raziskovalnega programa *Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika* (P6-0088), ki ju je iz državnega proračuna sofinancirala ARRS.

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610507130>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

39:658-053.81

MLADI podjetniki : etnografije političnega, ekonomskega in moralnega subjekta / uredil Miha Kozorog ; [avtorice in avtorji poglavij Sara Arko ... [et al.] ; prevod poglavja R. Pfeilstetterja Jeremi Slak, Saša Poljak Istenič]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, 2023

ISBN 978-961-05-0712-3
COBISS.SI-ID 141565187

ISBN 978-961-05-0713-0 (PDF)
COBISS.SI-ID 141311235

Knjiga je inovativen poskus preučevanja sodobnega družbeno-ekonomskega pojava v Sloveniji s primerjalnega vidika in v globalnem kontekstu. Njen pomen je predvsem v spretnem manevriranju med polji ekonomskega, političnega in moralnega ter v kritičnem poglobljanju antropološkega preučevanja podjetništva in raziskovanja mladih. Monografija, ki zajema prispevke več avtoric in avtorjev ter odlično napisano uvodno študijo urednika, z različnih vidikov razpravlja o pomenu podjetništva za mlade in njegovi vlogi v sodobni družbi (izobraževanju, diskurzih evropskih politik, pri oblikovanju zagonskih podjetij in projektih inovacij). Podjetništvo ni zgolj ekonomska dejavnost, temveč nova politična racionalnost, v kateri se mlade razume kot nosilce sodobnega kapitalističnega razvoja. Vendar pa avtorji mladih podjetnikov ne obravnavajo kot objektov politične kapitalistične instrumentalizacije, temveč jih prikazujejo kot akterje s svojimi stiskami, željami in upi. Razgrinjajo, kako se odzivajo na sodobne mantre o podjetništvu (»silikonske utopije«), jih premišlujejo ter živijo v skladu s prizadevanji za dobro življenje in sobivanje z ljudmi in neljudmi na tem svetu.

dr. Nina Vodopivec, Inštitut za novejšo zgodovino

Antropologija podjetništva, sploh med mladimi, je polje, ki si zasluži pozornost. Ne samo zato, ker odpira vprašanja o sistemu in svetu, v kakršnem živimo, pač pa tudi zato, ker omogoča razumevanje večslojnih procesov, ki ta sistem poganjajo. V dobi »poštevilčenja« sveta je koristno razumeti razliko med podjetništvom in podjetnostjo, med različnimi oblikami delovanja za preživetje, med delovanjem zase in za skupnost. Hkrati se je dobro zavedati škodljivosti in omejitev pretirane osredinjenosti na zasluček kot cilj in ne tudi kot sredstvo za smiselno in premišljeno, vedoželjno in dinamično, nenazadnje skupnostno in okolju prijazno osebno in poklicno življenje. Avtorice in avtorji ta vprašanja naslavljajo z različnih vidikov in v različnih okoljih ter tako odpirajo pot poglobljenemu razmisleku o možnostih in stranpoteh »popodjetjenja« človekovega delovanja v vedno znova spremenljivem okolju.

dr. Martin Pogačar, ZRC SAZU

Knjiga postavlja etnografijo v neposreden dialog s sodobnimi kritičnimi družbeno-kulturnimi pogledi in teoretskimi refleksijami ideologij, pripovedi in praks, ki so povezane z mladimi in trgov dela. Gre za prepričljiv prevez lokalnih odmevov neoliberalnega kapitalizma in negotovosti zaposlitve (v slovenskem, evropskem in svetovnem kontekstu). Poglavlja pričajo o dolgoročnih in razplatenih trendih in mehanizmih, ki v sodobnem času oblikujejo, sestavljajo in normalizirajo prekarnost. Ne le to, postali so sestavni del mladosti, samouresničitve in odraščanja. Neformalnost, strategije in taktike mladih pa prikazujejo tudi, kako posameznik hkrati vpija in amortizira (ne pa tudi razgrajuje) podjetniške ideologije in tehnološki determinizem.

dr. Tihana Rubić, Filozofska fakulteta Univerze v Zagrebu

Založba ZRC

19 EUR

zalozba.zrc-sazu.si